

5. Социология: Наука об обществе: Уч. пособие / Под общ. ред. проф. В.П. Андрущенко, проф. Н.И. Горлача. – Харьков, 1990. – С. 369-371.

Maintenance of the valued orientations and level of professionally-pedagogical orientation is determined in the article, the influence of maintenance of the valued orientations on professional self-determination of future teacher.

Key words: professionally-pedagogical orientation, valued orientations, professional self-determination, personality-professional becoming is also formation.

Отримано: 17.10.2008.

УДК 378.141.13:78

І.Г. Маринін

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКА ШКІЛЬНОГО НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО КОЛЕКТИВУ

У статті опрацьовані основні психолого-педагогічні напрямки навчально-виховної роботи керівника шкільного народно-інструментального колективу, які забезпечують ефективну творчу взаємодію з дитячим оркестровим колективом.

Ключові слова: психолого-педагогічна діяльність, шкільний народно-інструментальний колектив, педагогічна підготовка.

В статье отработаны основные психолого-педагогические направления учебно-воспитательной работы руководителя школьного народно-инструментального коллектива, которые обеспечивают эффективное творческое взаимодействие с детским оркестровым коллективом.

Ключевые слова: психолого-педагогическая деятельность, школьный народно-инструментальный коллектив, педагогическая подготовка.

Підвищення інтересу до проблеми шкільного інструментального музикування, а також до широкого кола різно-

манітних питань, пов'язаних з психолого-педагогічною підготовкою його майбутніх організаторів і керівників, є закономірним наслідком розширення уявлень про ефективні форми виховної роботи з учнями, про засоби їх залучення до самостійної творчої діяльності. Створення широких можливостей для безпосередньої участі людини у художньо-творчій діяльності забезпечує найбільш ефективні результати у її естетичному та музичному розвитку. Композитор Т.Г. Хренніков зауважує, що "... кращий шлях до пізнання музики – це особиста участь у якій-небудь одній із форм музикування" [1].

Відповідно до даних музичної психології, "ядром" здібностей є музичний слух, музично-слухові уявлення, відчуття ритму, музична чутливість. "Навчити чути, виховувати вухо, виробити в учня інтонаційний і тембрально тонкий слух – ось найперше завдання педагога-музиканта – наскрізний стержень його праці", – наголошує відомий педагог-музикант Г.М. Коган [2, С. 39].

Загострена увага до розвитку творчого сприймання музичних образів, емоційної чутливості до музики, уваги і волі до подолання труднощів, сформування музично-слухової уяви, а головне – свідоме ставлення до твору, що виконується, і розуміння його естетичної сутності – ось такі психолого-педагогічні завдання правильного керівництва навчанням та музичним розвитком гуртківця-інструменталіста з перших же занять. Труднощі виконання цих завдань зумовлюються специфікою формування ігрових умінь і навичок, вимогами послідовності та систематичності в оволодінні ними.

Дослідження Т.Л. Беркман [3], Н.О. Ветлугіної [4] свідчать про те, що тільки при послідовному, планомірному формуванні музично-слухових уявлень у школярів можна розраховувати на розвиток інших музичних здібностей. Отже, постає питання про організацію такого навчання, яке могло б забезпечити послідовний музичний розвиток оркестрантів. Цей глибокий взаємозв'язок музично-слухових та інструментальних (ігрових) навичок, оволодіння якими у процесі навчання повинно лягти в основу музичного розвитку у шкільному НК, повинен привести "нездібних" до ряду "здібних".

Особливу роль у цьому процесі відіграють такі фактори музично-слухового розвитку:

- свідомість та активність у формуванні музично-слухових уявлень;
- виховання слухової уваги і слухового самоконтролю;
- взаємозв'язок розумових операцій (пізнання, запам'ятовування, зіставлення, аналіз, узагальнення) з емоційним відгуком на музику;
- координація слуху, гри та голосу як фактора, що дозволяє долати труднощі у формуванні співочих і слухових навичок.

Методи та прийоми, які використовуються під час навчання, потрібно ускладнювати у ході самого навчального процесу.

Керівник НІКу у своїй роботі керується:

1. Прагненням вести гуртківців вперед, не лякаючись того, що вони щось не зрозуміють і не зможуть виконати самостійно без допомоги вчителя те чи інше завдання;

2. Намаганням закріплювати у різних варіантах набуті вже уміння та навички, створюючи тим самим умови для засвоєння нового.

Отже, розвиток музично-слухових уявлень завжди буде знаходитися у русі, а його показники ні на одну мить не залишаються одними і тими ж. Вони видозмінюються у своєму становленні. Це завжди творчий процес, а якість виконання – це найкращий наочний показник повноцінного їх розвитку, яке підтверджується якісним інструментальним звучанням, чистим інтонуванням, виразністю та емоційністю, а також безпосередньою насолодою від виконання, яке повинно постійно спостерігатися під час колективного музикування.

У повсякденній музично-педагогічній діяльності керівника шкільного НІК дуже важливим є питання виявлення музичальності дитини, її музичних задатків, у тому числі і звуковисотного слуху як головної точки відліку у формуванні та розвитку майбутнього оркестранта.

Дуже часто звуковисотний слух виявляють за допомогою співу. Дійсно, правильний спів – перший показник добре розвинутого музичного слуху. Використовуючи різноманітні варіанти виявлення слуху (повторення учнем діатонічних мелодій, мелодій з широкими інтервалами, мелодії із збільшеними і зменшеними інтервалами), керівник колективу малює чітку картину даних у цьому аспекті музичного розвитку дитини. Залежно від них він передбачає індивідуальний підхід

до кожного із гуртківців з метою подальшого активного формування звуковисотного слуху.

Педагогічна наука (Б.В. Асаф'єв [5], Н.О. Ветлугіна [4]) завжди робила акцент на слухову спрямованість виховних систем і протиставляла слухову культуру – зоровій, слухове сприймання ритмо-інтонаційного звучання – зоровому сприйманню нот. Такий підхід інтенсифікує слуховий розвиток гуртківців й одночасно формує уміння, оперуючи музичним матеріалом, знаходити подібне і різне, аналізувати та синтезувати, встановлювати взаємозв'язки. Музично-ритмічна чутливість справедливо вважається основною музичною здібністю, виховання якої є для керівника шкільного НІК одним із найбільш складних завдань. Підтверджуючи нашу думку, педагоги-музиканти Б. Бельський та Б. Ельбойм вказують на те, що "...ритм є одним із найбільш відсталих елементів у музичному вихованні учнів" [6, С. 63].

Керівник шкільного НІКу перевіряє в учнів ритмічне відчуття у тісному зв'язку з проспівуванням, оскільки "...відчуття музичного ритму має не тільки моторику, але й емоційну природу: в основі його лежать сприймання виразності музики. Тому без музики відчуття музичного ритму не може пробудитися, ні розвиватися" [7, С. 231]. Тому, пропонуючи учневі проспівати мелодію з характерною ритмічною будовою, він одночасно вимагає від нього відображення її ритмічним вистукуванням без співу. Це завдання можна ускладнювати, використовуючи різноманітні групування нот і пауз. Аналіз відтворення учнем цих завдань дасть змогу вчителю скласти чітке уявлення про відчуття дитиною ритму.

Отже, при навчанні учасників інструментального колективу важливо дотримуватися певної системи й послідовності щодо виявлення розвитку ритмічного слуху, враховуючи при цьому і рівень загального музичного розвитку учнів.

Виявлення музичної пам'яті та емоційної чутливості до музики є значною ділянкою роботи керівника НІК при формуванні музичних здібностей. Варто зазначити, що музична пам'ять знаходиться у залежності від загального розвитку і загальної пам'яті.

Важливим фактором музикальності гуртківця є чуттєво-емоційне сприймання та відтворення нотного тексту, без якого неможливий повноцінний музичний ріст. Тому, виявляючи

окремі властивості здібностей школярів, а саме: інтонування, відчуття ритму, музичну пам'ять – керівник колективу перевіряє не формально, а крізь призму головної ознаки музикальності – переживання як вираження певного змісту. У зв'язку з цим Б.М. Теплов відзначає, що "...основна функція музики – вираження. У відповідності до цього зміст музики – це перш за все емоційний бік психічних переживань” [7, С. 335].

Успішність навчання у дитячому інструментальному колективі значною мірою залежить не від захоплення гуртківця музикою, а від особистості керівника, від його уміння розвивати здібність охоплювати загальний характер й емоційний зміст музичного твору і вже на основі цієї здібності вчити сприймання неперервності розвитку музичної тканини у зв'язку з гармонічною структурою, динамічними лініями, ритмічним життям тощо. Застосування педагогом теоретичних знань та умінь аналізувати музичну тканину будуть сприяти більш емоційній дії музики на виконавця. При нечіткості виявів емоційної чутливості в учнів керівник колективу дбайливо і обережно розбирається з кожним окремим випадком. Відштовхуючись від зародкових форм пасивної емоційної чутливості гуртківця і розширюючи коло емоційно-впливових виразних засобів музики на нього, керівник НКУ зуміє допомогти йому успішно пройти нелегкий шлях до чіткого сприймання емоційного змісту складних інструментальних музичних творів.

Головною метою навчання гри на народних інструментах у шкільному НК є високохудожнє виконання музичних творів. Тому процес роботи над твором – основний фактор, що формує із гуртківця – музиканта-виконавця.

Роль керівника НК тут дуже важлива: він буде фундаментом для подальшої музичної освіти, спрямовуючи його на створення глибокого, органічного зв'язку процесу формування виконавських навичок із завданнями музичного розвитку гуртківця. Вказуючи на важливість оволодіння правильною грою на початковому етапі навчання, Й. Гофман з особливою силою підкреслював у цьому роль педагога: “Не віртуозність потрібна вчителю початківців, а швидше глибока музикальність і розуміння дитячої психології” [8, С. 91].

Особливу роль у навчанні гри на народних інструментах керівник відводить тісному зв'язку його основних дидактичних принципів:

- доступності, врахування вікових та індивідуальних особливостей гуртківців (не допускати перевантаження обсягу навчальної інформації, ускладнення його викладу, не допускати інтелектуальних, фізичних і моральних перевантажень);
- наочності (використання наочних та технічних засобів навчання);
- міцності засвоєння знань (активізація різних видів пам'яті);
- свідомості та активності у роботі над музичним твором (цілеспрямоване сприйняття музичного твору, осмислення його змісту, ролі засобів музичної виразності, автоматизації виконавських навичок);
- систематичності й послідовності (планування роботи, визначення та засвоєння навчального і художнього матеріалу, поступовому збільшенню його обсягу та обсягу теоретичних відомостей, нарощуванні складностей виконавських прийомів).

Завдання керівника – розповісти гуртківцям про історію розвитку виконавства на народних інструментах, їх класифікацію, про багатство виразних можливостей інструмента, передати їм комплекс навичок звуковидобування, щоб правильне звучання, штрихи змогли закріпитися і твердо увійти у виконавську практику.

У роботі над штрихами і способами їх виконання керівник увагу звертає на якість звуку, яка залежить від постановки та характеру рухів рук, способів дотику пальців до струн (клавіш). На серйозну увагу у засвоєнні музичного твору заслуговує свідомо орієнтація в аплікатурі. Закріпленню навичок логічного розміщення пальців у типових формулах технічної вправності сприяє робота над технічно-інструктивним матеріалом (гами, арпеджіо, вправи, етюди).

Важливу роль у поступовому засвоєнні технічного боку інструментальної підготовки відіграє показ керівником прийомів, спрямованих на подолання технічних труднощів з одночасним оформленням звука, знаходження причин їх виникнення.

У процесі навчання гуртківців гри на народних інструментах дуже важливим є психологічний аспект. Тут психологічний контакт двох особистостей і психологічний момент

професійного спілкування тісно пов'язані та реалізуються в індивідуальному підході педагога до свого вихованця, який включає таке:

- пізнання учня, граней його особистості, характеру;
- засвоєння психологічної сторони оволодіння навичками гри на народних інструментах, поведінка в колективі;
- уміння індивідуально підходити до учня, розвивати його самооцінку, прагнення до самовдосконалення, самостійності.

Відомо, що оркестрове виконавство, на відміну від сольного виду артистичної діяльності, має свої особливості, до яких необхідно готувати майбутніх учнів-оркестрантів. Підготовка до оркестрової діяльності повинна проводитися не тільки в оркестровому класі, але й у класі з вивчення народних інструментів.

Головна спрямованість підготовки гуртківців до оркестрової діяльності полягає в тому, що в період навчання, поряд із загальними основами професійного оволодіння інструментом – звуковидобуванням, високим художнім емоційним рівнем виконання, необхідно розвивати у них аналітичне аплікатурно-штрихове мислення, відчуття ансамблю при збереженні індивідуальних нахилів виконавців.

Загалом якість навчання значно залежить від методичної системи керівника, його уміння використати її так, щоб вона сприяла активізації мислення гуртківців, активному формуванню виконавських умінь та навичок колективного народно-інструментального музикування.

Проблема вдосконалення виховного процесу у шкільному народно-інструментальному колективі залишається актуальною. У даному випадку керівник виступає, в першу чергу, педагогом-вихователем, який керує складним процесом взаємостосунків, формує гуманістичний світогляд учнів. Тому для успіху професійної діяльності керівника важливим є розвиток його педагогічних вмінь та навичок: конструктивних (проектування особистості учня, відбір і композиція навчально-виховного матеріалу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей школярів); організаторських (включення гуртківців у різні види діяльності, активізуючи вплив інструментального колективу на кожну особистість); комунікативних (налагодження правильних стосунків з дітьми та їх перебування у відповідності з розвитком учня), а також тісно

пов'язаних з ними загальних (особливості розуму, пам'яті, мови, уяви) і спеціальних (артистичні, музичні, літературні, технічні та ін.) якостей.

Л.Г. Арчажникова, у працях якої на базі комплексного підходу детально розглядається проблема формування професійних якостей учителя музики, обґрунтувала закономірність домінантності. Суть її полягає у тому, що для результативності педагогічної діяльності необхідно спеціальні здібності підпорядкувати педагогічним при достатньо високому рівні останніх. У випадку недостатнього розвитку педагогічних здібностей "...спеціальні здібності стають індиферентними, не включаються у структуру педагогічної діяльності, а інколи можуть провокувати формування антипедагогічної спрямованості, і тоді людина або оволодіває педагогічною професією на дуже низькому рівні, або взагалі залишає її" [9, С. 7].

Підкреслюючи значення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів музики, Л.Г. Арчажникова наголошує на тому, що "...педагогічна спрямованість навчання визначається формуванням педагогічних поглядів, знань, суджень і вмінням пов'язувати їх безпосередньо з практичною діяльністю" [9, С. 29]. Продовжуючи свою думку, вона стверджує, що "... педагогічна спрямованість повинна формуватися у двох напрямках: шляхом професійності навчання, підвищення якості викладання і застосування активних методів навчання, яке потребує не тільки професійних, але і педагогічних знань, умінь та навичок" [9, С. 29]. Інколи трапляються хибні твердження: у здібному виконавцеві вбачають здібного педагога, вихователя; оволодіння професійною майстерністю музиканта забезпечує і педагогічну майстерність. У результаті у подальшому спостерігається розрив між рівнями спеціальної і психолого-педагогічної підготовки.

Є.М. Федорович, досліджуючи проблему взаємозв'язку спеціальної та педагогічної підготовки, констатує, що "...така організація навчання, при якій спеціальна підготовка розглядається ізольовано від психолого-педагогічної, наносить шкоду розвитку не тільки загальнопедагогічним, але і вузькопрофесійним умінням і навичкам студентів" [10, С. 36].

Ведучи мову про психолого-педагогічну підготовку керівника шкільного НІК, ми спираємося на загальноприйняте положення, у якому говориться, що вона включає у себе перш

за все знання, на основі яких він вирішує педагогічні завдання у процесі навчальних занять, репетиційної та концертної роботи. У зв'язку з цим психолого-педагогічна підготовка керівника шкільного НІК спрямована на оволодіння знаннями, уміннями та навичками, набуття певного рівня педагогічної майстерності, остання є сукупністю об'єктивних (психолого-педагогічних) і суб'єктивних факторів, що включають у себе знання педагогічної діяльності, основних її форм, методів, засобів, психофізіологічних особливостей учасників дитячого оркестрового колективу та особистісні якості, які необхідні для всебічного вияву спеціаліста з максимальною віддачею у вирішенні організаційно-підготовчих, навчально-виховних та художньо-творчих завдань колективу.

Як стверджує практика, успіх керівника в виховному процесі колективу забезпечується його загальною культурою, високим інтелектуальним розвитком, різнобічною обдарованістю, ерудицією і наполегливою працею над собою. Академік Б.М. Теплов зауважує: "Музика є засіб спілкування між людьми..., щоб розуміти музичну мову у всій її змістовності потрібно мати достатній запас знань, які виходять за межі самої музики, достатній життєвий і культурний досвід" [7]. Такі знання для керівника шкільного НІК необхідні для виховної роботи у колективі, а також для творчого самовдосконалення, яке певною мірою реалізується у його професійній діяльності, де, за словами Л.Т. Анциферової, відбувається "... повноцінний і різнобічний розвиток особистості" [11]. Для успішного вирішення виховних завдань керівник застосовує різноманітні прийоми психолого-педагогічного впливу на колектив, на окрему особистість. Він уміло аналізує складність педагогічної ситуації, можливість і шляхи втручання у виховний процес. Насправді, навички об'єктивної оцінки педагогічної ситуації залежать від психологічної інтуїції і мислення, уміння реалізувати творчий підхід у вирішенні педагогічних проблем.

Успішне застосування творчого підходу керівником НІК у виховному процесі забезпечується його стійкими здібностями:

1. Ставити творче завдання, передбачити проблемну ситуацію і широко бачити суть проблеми, подумки охоплювати всю майбутню діяльність.

2. Вирішувати проблемні педагогічні завдання евристичного характеру, критично аналізувати варіанти рішень і

вибирати кращі, систематично та цілісно будувати педагогічну діяльність, ведучи її до оптимального ціннісного результату.

3. Добиватися кінцевого результату, раціонально організовувати продуктивну працю, для чого необхідні воля, працездатність, інтуїція, наукові естетичні критерії оцінки діяльності (доцільність, гармонія, прекрасне, досконалість, міра та ін.).

Організації шкільного НК, успішному його розвитку і діяльності сприяє встановлення правильних взаємовідкритих гуманних стосунків між керівником і учасниками, інтенсивне міжособистісне спілкування всередині колективу, уміння його контактувати з великою кількістю найрізноманітніших людей. Характерною рисою у виховній роботі керівника, його педагогічної діяльності є створення на заняттях атмосфери взаєморозуміння, уміння враховувати спільні інтереси, психологічну обстановку у колективі, уміння його згуртувати та формувати у ньому гуманні стосунки. На думку Г.Я. Буша, "...чим більше розвинені діалогічні стосунки, тим менше передумов для виникнення антигуманних стосунків" [12].

Одним із провідних моментів формування гуманних якостей особистості, згуртування колективу та створення позитивного стійкого психолого-педагогічного мікроклімату є залучення дітей до активної суспільно-ціннісної діяльності, у ході якої в гуртківців відбувається накопичення знань і досвіду, дуже важливих для закріплення гуманістичних поглядів, уявлень, почуттів, стосунків та поведінки.

Керівник НК враховує не тільки психолого-педагогічні особливості гуртківців, але і можливості виховного впливу, що закладені у змісті навчального матеріалу, в різноманітних формах та методах впливу на них в процесі творчої активності. Завдання керівника полягає у тому, щоб спрямувати свою творчу думку на пошук і застосування таких методів й прийомів практичного впливу, які б спиралися на сильні сторони особистості, на широке коло знань, творчу активність та оптимізм.

Отже, оптимальний педагогічний вплив навчання та виховних заходів у шкільному НК у розвиток особистості гуртківців і формування їх гуманних та колективістських якостей відбувається у тому випадку, якщо:

- керівник чітко визначає мету заняття або виховного заходу для формування тих чи інших якостей гуманіста та колективіста;
- концентрує увагу гуртківців на гуманних та колективістських якостях під час обговорення виховного заходу;
- включає гуртківців в ініціативне виконання різноманітних психолого-педагогічних завдань;
- заохочує активність гуртківців у намаганні виявити незрозумілий матеріал, ініціативу, спілкування;
- аналізує конкретні педагогічні ситуації, висловлює особистісне ставлення до конкретних вчинків учнів, дорослих, вказуючи на їх гуманістичну або антигуманістичну спрямованість;
- відзначає у гуртківців вияв зацікавленості у справах колективу.

Список використаних джерел

1. Хренников Т.И. Доклад на V съезде композиторов СССР // Правда. –1974, 3 апреля.
2. Коган Г.М. У врат мастерства. – М.,1977. –172 с.
3. Беркман Т.Л., Грищенко К.С. Музыкальное развитие учащихся.
4. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини. – К., 1978. – 255 с.
5. Асафьев Б.М. Музыкальная форма как процесс. – Кн.2-я. Интонация. –М.,1963. – 379 с.
6. Беленький Б., Эльбойм Б. Педагогические принципы Л.М.Цейтлина. – М.,1990. –127 с.
7. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – М.,1975. – 330 с.
8. Гофман И. Фортепианная игра /Ответы на вопросы о фортепианной игре.
9. Арчажникова Л.Г. К вопросу построения профессиональной направленности музыкальн. образования.- Саратов, 1982. – С. 29-35.
10. Федорович Е.Н. Совершенствование подготовки учителя музыки на музыкально-педагогическом факультете. Сб. науч. трудов. – Свердловск. – 1991. – С. 36-39.

11. Анциферова Л.И. Методические принципы и проблемы психологии Психологический журнал. –1983. – Т.3. № 12. – С. 8-18.
12. Буш Г.Я. Диалогика и творчество. – Рига, 1985. – 317 с.

The article deals with the main psychological-pedagogical aspects of educational activity of a leader of a school instrumental group which provide the efficient creative interaction with children orchestra.

Key words: educational activity, school folk-instrumental group, pedagogical training.

Отримано 30.09.2008.

УДК 159.9.07: 070(470+571)"17"

О.А. Мельник

“ПРАВДА РУСЬКА” ЯК ОБ’ЄКТ ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті розглядається головний юридичний кодекс Київської Русі “Правда Руська” та його значення для історико-психологічного аналізу. Описується вплив релігійної реформи на світобачення київських князів стосовно страти. Стверджується, що саме право сприяє виникненню аксіологічної психології, психології людських цінностей і розкриває справжні мотиви людської поведінки, адже вони стосуються питань володіння та існування.

Ключові слова: картина світу, потреби, цінності, норми, право, настановлення, культура, мотивація, вчинок.

В статье рассматривается главный юридический кодекс Киевской Руси “Правда Руська” и его значение для историко-психологического анализа. Описывается влияние религиозной реформы на мировоззрения киевских князей относительно казни. Утверждается, что именно право содействует возникновению аксиологической психологии, психологии человеческого поведения и раскрывает настоящие мотивы человеческого поведения, ведь они касаются вопросов владения и существования.

Ключевые слова: картина мира, потребности, ценности, нормы, право, правоучение, культура, мотивация, поступок.